

Keuzes maken, niet altijd even makkelijk – Morele Dilemma's. Leerkrachtendeel

Themavelden:

1. Identiteit

Procesdoelen:

1 Autonomie

- + een beeld van zichzelf vormen
- + beweringen kritisch onderzoeken
- + zichzelf in vraag stellen

2 Moreel denken

- + waarden kiezen en de keuze beargumenteren
- + waarden herkennen

3 Humaniseren

- + luisteren naar de standpunten van anderen

5 Zingeving

- + onderzoeken wat waardevol is rondom hen

Kennis:

- + Keuzes maken (1)
- + Wat wil ik (1)
- + Morele dilemma's uit het dagelijkse leven (1)

Specifieke vaardigheden:

- + Bronnen van zelfkennis onderscheiden (1)
- + Zich een beeld vormen van hun mogelijkheden (1)
- + Voor -en nadelen afwegen (1)

Attitudes:

1. autonomie
2. betrokkenheid
3. humanistisch
4. verantwoordelijkheid

Operatoren:

Openbreken: Leerlingen NCZ gaan op zoek in zichzelf door introspectie, we kijken in onszelf, en nemen waar hoe we vanbinnen functioneren. Wie ben ik? Wat wil ik? Waarom? Wat vind ik belangrijk? Waarom? We ontdekken onszelf.

Socialiseren: Leerlingen NCZ zoeken ook naar de ander: we kijken en luisteren naar hen. Wie is die ander? Waarvoor staat hij? Wat is haar of zijn mening over een bepaald onderwerp? Waarom? We willen door onderzoek die andere beter leren kennen. Het geeft ons een beter beeld van elkaars plaats in onze samenleving.

Kritiek: We kijken kritisch naar de wereld en naar menselijk denken en handelen. Zowel bij de ander als bij onszelf. We gebruiken wetenschappelijke kennis als toetssteen en zetten argumenten, voorbeelden en nuanceringen in.

Zelfreflectie: We denken na over ons eigen voelen, denken en handelen en over de keuzes die we zelf maken en over de verantwoordelijkheden en de invloed op mens en natuur die daarmee gepaard gaan, vandaag en in de toekomst.

Lesopbouw:
A. Verkennen
1. Wanneer spreken we van een moreel dilemma?

Geef als leerkracht zelf een voorbeeld en probeer aan de hand van dit voorbeeld tot een "definitie" te komen vanaf wanneer we van een moreel dilemma kunnen spreken. Eventueel kun je een oefening doen, waarbij je een aantal keuzes mengt met morele dilemma's en hen laat aanstippen of het om een moreel dilemma gaat of niet. Op die manier raken leerlingen vertrouwd met aan welke voorwaarden een moreel dilemma voldoet/moet voldoen.

Gebruik ook de voorbeelden die worden gegeven vanuit de leerlingen zelf om de kenmerken eruit te halen die wijzen op een moreel dilemma.

Hoogstwaarschijnlijk zal het nodig zijn om ook de begrippen 'waarden' en 'normen' nog eens uit te leggen of te herhalen. Handig bij de oefeningen kan ook een lijstje (zie bijlage) met (mogelijke) waarden zijn, waaruit de leerlingen inspiratie kunnen putten bij hun analyse.

B. Analyseren

Pas de vijf stappen toe op een aantal voorbeelden (die vanuit de leerlingen zelf komen). Dit kun je klassikaal bespreken.

Laat de leerlingen argumenten bedenken, zowel pro als contra.

1. **Dilemma verkennen:** doel is om compleet beeld te krijgen door feiten te verzamelen. Belangrijk is om geen meningen te geven in deze fase.
2. **Morele vraag formuleren:** Op welke (morele) vraag wil je een antwoord krijgen op het einde van het denkproces. Liefst een vraag die met ja of neen te beantwoorden is.

3. **Betrokkenen en argumenten analyseren:** Wie is er allemaal bij de situatie betrokken, wat is ieders verantwoordelijkheid en welke argumenten kunnen zij hebben. Zoek eveneens naar de onderliggende waarden en normen van de argumenten.
4. **Argumenten afwegen:** belangrijkste fase waarbij je de afweging maakt tussen de verschillende argumenten.
5. **Besluit nemen:** bij het nemen van een besluit hoort ook het nadenken over de gevolgen en over de verantwoordelijkheden.

C. Oordelen

2. Het 'Trolley-dilemma'

Vertrek vanuit het 'Trolley-dilemma' om duidelijk te maken dat een beslissing kan veranderen door een bepaalde nuance.

Bespreek het 'Trolley-dilemma' eerst op een heel eenvoudige manier. Trekker overhalen of niet. Eventueel hou je bij hoeveel mensen kiezen om deze over te halen en hoeveel dit niet doen.

Voeg elementen toe aan het dilemma, en kijk of er leerlingen een andere beslissing daardoor nemen. Bespreek vanwaar deze verandering komt.

Vb. Leerling kiest er in eerste instantie voor om de hendel over te halen, omdat het beter is dat er slechts één persoon sterft, dan dat er vijf mensen sterven. Ook heb je (waarschijnlijk) een grotere groep mensen die verdriet hebben om de vijf mensen die zijn gestorven. Wanneer die ene persoon iemand is met wie ze een affectieve band hebben, gaat dit argument plots niet meer op. Kiezen ze voor de liefde die ze voelen voor die ene persoon boven het aantal mensenlevens.

Veel leerlingen kennen het 'Trolley-dilemma' al via TikTok. Gebruik eventueel de variant om deze dan te bespreken en tot de kern te komen.

3. Morele dilemma's uit het dagelijkse leven

Deel de klas in in groepjes van (liefst) 3 of 4 leerlingen. Projecteer de situaties.

Zorg dat je in je projectie telkens de nuance er pas later aan toevoegt.

Laat de leerlingen stap voor stap bespreken wat zij zouden doen. Laat hen nadenken over de waarde die hen deze beslissing doet nemen. Door de nuance toe te voegen, nemen leerlingen soms/vaak een andere beslissing. Laat hen nadenken over de waarde die hier dan sterker doorweegt waardoor ze van mening veranderen. Laat ruimte om met elkaar binnen de groep in overleg te treden.

De tijd binnen hun groepje om de situatie onder de loep te nemen is belangrijk om hen de tijd te geven om erover na te denken, maar in kleinere groepjes is de drempel om te spreken, om hun idee over de situatie te geven iets lager.

Leerlingen zijn op die manier ook iets minder vatbaar voor peer-druk en zullen ze meer vanuit hun eigen idee/visie spreken.

Belangrijk is om als leerkracht telkens een reflectiemoment in te bouwen, waarbij je hen dieper laat nadenken over de situatie door advocaat van de duivel te spelen.

Vooraf de situatie over "al dan niet klikken" (situatie 4) kan een pittige klasdiscussie opleveren. Maak van deze situatie gebruik om de link te leggen naar situaties of gebeurtenissen die zich hebben voorgedaan binnen de klas of op school. Probeer hen in de richting te krijgen van verantwoordelijkheidszin/burgerzin.

D. Uitbreiden

Laat de leerlingen groepjes kiezen van ongeveer 3 personen. Schotel hen een aantal situaties voor, die zij gaan analyseren. Dit kan schriftelijke voorbereid worden. Je kan er voor kiezen om elke groep 1 case te geven, of alle groepjes alle cases te laten voorbereiden.

Het voordeel van dit laatste is dat ze allemaal de case hebben doorgenomen en de tijd hebben gehad om er over na te denken. Op deze manier gaan er meer argumenten aan bod komen.

Elk groepje die één case voorbereidt, heeft het voordeel dat je sneller kan overgaan tot bespreking en dat de leerlingen ook oefenen in actief luisteren en meedenken.

Mogelijke casussen:

Heinz en het medicijn

Dilemma: In Frankrijk lag er een vrouw op sterven door een speciale vorm van kanker. Er was slechts 1 medicijn waarvan de dokters dachten dat het haar kon redden. Het was een vorm van radium dat een apotheker in een nabij dorp had ontdekt. Het medicijn was duur om te maken, maar de apotheker vroeg tien maal de prijs om het medicijn te maken. Hij betaalde €200 voor de radium en vroeg €2000 voor een kleine dosis. De man van de zieke vrouw, Heinz, ging naar iedereen die hij kende om geld te lenen, maar kon slechts €1000 verzamelen, wat maar de helft was van de kostprijs. Hij vertelde de apotheker dat zijn vrouw stervende was, en vroeg hem om het medicijn goedkoper te verkopen of om het later terug te mogen betalen. De apotheker zei: 'Neen, ik heb het medicijn ontdekt en ik wil er rijk van worden.' Heinz werd wanhopig en begon te denken over inbreken in de apotheek om het medicijn te stelen.

Vraag: moet Heinz het medicijn stelen?

Ja, Heinz moet het medicijn stelen, omdat ...:

- Is het niet normaal dat een liefhebbende man zoveel om zijn vrouw geeft dat het hij het medicijn zal stelen?
- Het is een groot verschil of Heinz dit voor zichzelf doet of om iemand anders te helpen.
- Zal de apotheker zich kunnen beschermen achter een waardeloze wet die enkel de rijken beschermt?
- ...

Neen, Heinz mag het medicijn niet stelen, omdat ...:

- Het is belangrijk dat de regels van een gemeenschap worden onderhouden
- Zal Heinz het risico willen nemen om als een dief neergeschoten te worden of om naar de gevangenis te gaan voor stelen?
- Het is belangrijk dat apothekers recht hebben op respect voor hun uitvindingen.
- ...

Ontsnapte gevangene

Dilemma: Een man werd tot 10 jaar cel veroordeeld. Na één jaar ontsnapt hij echter, naar een nieuw deel van het land en noemt zichzelf nu De Smet. 8 jaar lang werkt hij heel hard en hij verdient genoeg geld om zijn eigen zaak op te richten. Hij was altijd eerlijk tegen de klanten, gaf zijn werknemers een goed loon en gaf het meeste van zijn winst aan liefdadigheid. Op een bepaalde dag wordt hij echter herkend door een oude buurvrouw, Mevr. Van Houte, als de man die uit de gevangenis ontsnapt was en die gezocht wordt door de politie.

Vraag: moet Mevr. Van Houte Mr. De Smet aangeven aan de politie, zodoende dat men hem terug naar de gevangenis kan sturen?

Ja, Mevr. Van Houte moet Mr. De Smet aangeven bij de politie, omdat:

- Elke keer dat iemand ongestraft een misdaad pleegt moedigt dit andere misdaden aan.
- Mr. De Smet heeft zijn schuld nog niet volledig betaald aan de samenleving?
- ...

Neen, Mevr. Van Houte hoeft Mr. De Smet niet aan te geven bij de politie, omdat:

- Is De Smet niet lang genoeg een goed mens geweest zodat hij niet meer moet bewijzen dat hij goed is?
- Gevangenen zouden beter worden afgeschaft.
- Zou het eerlijk zijn tegenover andere gevangenen om De Smet niet te verklikken?
- Is het niet de plicht van een burger om een ontsnapte gevangene aan te geven, ongeacht de omstandigheden?
- ...

Mr. Vandenbossche en Mr. Hun Chu Chian

Dilemma: Mr. Vandenbossche was eigenaar en manager van een tankstation. Hij wou een andere mecanicien aannemen om hem te helpen, maar het was moeilijk om goede mecaniciens te vinden. De enige persoon die hij vond die enigszins voldeed was Mr. Hun Chu Chian, maar die was Chinees. Hoewel Mr. Vandenbossche zelf niets had tegen oosterlingen, was hij bang om Mr. Hun Chu Chian aan te nemen omdat veel van zijn klanten niet van oosterlingen hielden. Zijn klanten zouden daardoor misschien bij de concurrentie gaan, als Mr. Hun Chu Chian aan het werk zou zijn in het tankstation. Wanneer Mr. Hun Chu Chian aan Mr. Vandenbossche vroeg of hij een job had, zei hij dat hij al iemand anders

had aangenomen. Maar Mr. Vandenbossche had eigenlijk nog niemand aangenomen, omdat hij niemand kon vinden met de juiste kwaliteiten, behalve dan Mr. Hun Chu Chian.

Vraag: Moet Mr. Vandenbossche Mr. Hun Chu Chian tewerkstellen of niet?

Schoolkrant

Dilemma: Fred is een laatstejaarsleerling van de middelbare school, en wou een schoolkrantje uitgeven voor leerlingen zodat hij enkele van zijn meningen kon verspreiden. Hij wou zich onder andere verzetten tegen de oorlog in Israël en ook tegen enkele schoolregels, zoals de regel die oorringen bij jongens verbiedt. Wanneer Fred zijn krantje startte, vroeg hij daarvoor aan de directeur toestemming. De directeur zei dat het in orde was, als Fred voor elke publicatie het krantje eerst door de directeur zou laten nalezen. Fred stemde in en diende enkele artikels in voor goedkeuring. De directeur keurde alles goed en Fred publiceerde twee krantjes. De directeur had echter niet verwacht dat het krantje van Fred zoveel aandacht zou krijgen van de medeleerlingen. Deze waren zo opgetogen over het krantje dat zij protestacties begonnen te ondernemen tegen het oorringenreglement en andere schoolregels. Boze ouders protesteerden tegen Freds mening, zij telefoneerden de directeur en zeiden dat het schoolkrantje polariserend was in zijn oordeel over de oorlog in Gaza en tegenover de school, en dat het niet meer mocht worden gepubliceerd. Het resultaat was dat de directeur Fred verbood het krantje nog langer uit te geven. De directeur gaf als reden aan dat Freds activiteiten de werking van de school verstoorden.

Vraag: moet de directeur het krantje verbieden?

Veel succes,
Kelly

Bijlage – lijst met waarden.

Aanwezigheid	Generositeit	Soberheid
Actief zijn (doen)	Genuanceerdheid	Solidariteit
Alertheid	Gevatheid	Spaarzaamheid
Assertiviteit	Gevoeligheid	Spontaniteit
Attentheid	Gezelligheid	Sportiviteit
Authenticiteit	Goedheid	Stabiliteit
Avontuurlijkheid	Grondigheid	Stiptheid
Bedachtzaamheid	Handigheid	Structuur
Begrip	Harmonie	Tevredenheid
Behulpzaamheid	Helderheid	Toegankelijkheid
Beleefdheid	Hulpvaardigheid	Toewijding
Bereidwilligheid	Humor	Tolerantie
Bescheidenheid	Idealisme	Transparantie
Beschikbaarheid	Ijverigheid	Uitgelatenheid
Besluitvaardigheid	Innovativiteit	Vastberadenheid
Betrokkenheid	Integriteit	Veelzijdigheid
Betrouwbaarheid	Invoelendheid	Veiligheid
Bevlogenheid	Juistheid	Verantwoordelijkheid
Blijdschap	Kalmte	Verbondenheid
Buigzaamheid	Kameraadschap	Verdraagzaamheid
Concentratie	Kennis	Vergevingsgezindheid
Correctheid	Klaarheid	Verstandhouding
Creativiteit	Kracht	Verstandigheid
Daadkracht	Kwaliteit	Vertrouwelijkheid
Dankbaarheid	Leefbaarheid	Vertrouwen
Degelijkheid	Liefde	Verwondering
Democratie	Loyaliteit	Volgzaamheid
Deskundigheid	Matigheid	Volharding
Dienstbaarheid	Menswaardigheid	Voorkomendheid
Diepzinnigheid	Milieubewustheid	Vrede
Diplomatie	Nauwkeurigheid	Vriendelijkheid
Directheid	Netheid	Vriendschap
Doelgerichtheid	Nieuwsgierigheid	Vrijheid
Doordachtzaamheid	Nuchter	Vrolijkheid
Duidelijkheid	Omzichtigheid	Waarderend
Eensgezindheid	Onafhankelijkheid	Waardigheid
Eenvoud	Onbaatzuchtigheid	Welbehagen
Eerbied	Onpartijdigheid	Weldadigheid
Eerlijkheid	Ontplooien	Welwillendheid
Empathie	Ontspanning	Werkelijkheidszin
Enthousiasme	Openheid	Werkzaamheid
Erkenning	Opgewektheid	Wijsheid
Ernst	Oprechtheid	Zachtheid
Evenwicht	Optimisme	Zekerheid
Fijngevoeligheid	Ordelijkheid	Zelfbeheersing
Gastvrijheid	Pittigheid	Zelfbepaling
Gedrevenheid	Plezier	Zelfbeschikking
Geduld	Positiviteit	Zelfstandigheid
Geestigheid	Professionaliteit	Zelfverzekerdheid
Geheimhouding	Rechtvaardigheid	Zelfzorg
Gelijkwaardigheid	Redelijkheid	Zorgeloosheid
Geloof	Relativisme	Zorgvuldigheid
Geloofwaardigheid	Respect	Zorgzaamheid
Geluk	Ruimdenkendheid	Zwierigheid
Gematigdheid	Rust	
Gemeenschappelijkheid	Saamhorigheid	
Genegenheid	Samenwerking	